

Шевчук М. О.,*кандидат юридичних наук,**докторант кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ФОРМУВАННЯ МАСОВОЇ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ КРАЇНИ

Анотація. Цю статтю присвячено дослідженню ролі масової свідомості як інструменту зміцнення національної безпеки та захисту інформаційного простору країни. У роботі дається визначення поняття масової свідомості, її основних компонентів і механізмів, за допомогою яких ЗМІ, соціальні мережі та цифрові технології впливають на її формування. Особлива увага приділяється взаємозв'язку між інформаційним суверенітетом держави та здатністю суспільства протистояти дезінформації, інформаційному маніпулюванню та іншим зовнішнім інформаційним загрозам. Розглядаються ключові аспекти інформаційної політики, спрямованої на розвиток інформаційних ресурсів держави, стимулювання критичного мислення в суспільстві та формування сильної національної ідентичності. У статті аналізується досвід інших країн у зміцненні інформаційного суверенітету та протидії інформаційним війнам, а також надаються рекомендації, спрямовані на адаптацію цих практик до українських умов. Насамкінець автор наголошує на важливості комплексного підходу до формування суспільної свідомості. Цей підхід включає в себе заходи національної інформаційної політики, розвиток медіаосвіти, підтримку національної культури та протидію зовнішнім загрозам. Реалізація таких заходів дасть змогу зміцнити інформаційний суверенітет України та зберегти її незалежність у глобальному інформаційному просторі.

Формування сильної національної ідентичності через освіту та культуру має стати основою для створення здорового інформаційного простору. Освіта має включати програми медіаграмотності, що дають змогу громадянам розпізнавати інформаційні маніпуляції та дезінформацію, а також виховувати патріотичне ставлення до національних цінностей. Заклади культури мають активно просувати національні ідеали, підтримуючи українську мову, традиції та мистецтво. У такий спосіб формується сильна ідентичність, захищена від спроб маніпулювання та зовнішнього впливу.

Ключові слова: масова суспільна свідомість, інформаційний суверенітет, інформаційне право, інформаційна політика, дезінформація, національна ідентичність.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі, де інформація перетворилася на стратегічний ресурс, що впливає на політичні, економічні та соціальні процеси, вкрай важливо контролювати національний інформаційний простір. Масова поінформованість населення – це не лише показник соціальної стабільності, а й важливий інструмент підтримання національної ідентичності та протидії зовнішнім інформаційним загрозам. Однак такі сучасні виклики, як інформаційні війни, дезінформація та інформаційне маніпулювання, що здійснюються через цифрові платформи та глобальні ЗМІ, ста-

новлять значну загрозу для формування незалежної суспільної свідомості. Відсутність системної національної інформаційної політики та нерозвиненість національних інформаційних ресурсів ускладнюють протидію впливу зовнішніх сил, які прагнуть використовувати інформаційний простір для дестабілізації внутрішньої обстановки. Тому вивчення механізмів формування масової свідомості, розробка ефективних стратегій її захисту та аналіз досвіду інших країн у зміцненні інформаційного суверенітету є актуальними завданнями, розв'язання яких сприятиме зміцненню національної безпеки України та утвердженню незалежності в інформаційній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження формування масової суспільної свідомості як елемента інформаційного суверенітету країни є предметом численних наукових робіт як вітчизняних, так і міжнародних вчених, серед яких В. Виздик, О. Мельник, М. Т. Гаврильців, І. І. Залєвська, Г. І. Удренас, У. Ільницька, О. А. Ніщименко, О. Панченко та інші. Однак багато з цих досліджень мають фрагментарний характер і часто описують лише окремі аспекти інформаційної безпеки або вивчають вплив конкретних загроз на інформованість суспільства. Більшість досліджень обмежуються аналізом інформаційних атак або пропонують теоретичні підходи до зміцнення інформаційного суверенітету держави. Водночас на сьогодні не існує ані комплексного дослідження, яке б узагальнювало весь спектр питань, пов'язаних із формуванням суспільної свідомості як компонента інформаційного суверенітету, ані чітко сформульованої наукової концепції чи моделі, яка б охоплювала всі аспекти впливу на інформаційне середовище країни та суспільну свідомість у глобальному контексті інформаційних загроз.

Метою цієї статті є вивчення ролі підвищення обізнаності громадськості як важливого елемента національного інформаційного суверенітету.

Виклад основного матеріалу. Масова суспільна свідомість – це сукупність переважаючих ідей, переконань, ідеологій, настанов і цінностей, що формуються в суспільстві внаслідок взаємодії індивідів і соціальних груп. Вона відображає колективне сприйняття дійсності, що визначає поведінку людей та їхню реакцію на зміни в соціальному, політичному та економічному середовищі. Народна свідомість формується під впливом безлічі чинників, включно із соціальними, культурними, історичними та медійними ресурсами, що є основними каналами передання ідей і норм. Цей процес постійно змінюється в міру того, як суспільство адаптується до нових умов, і розвиток інформаційних технологій, зокрема, справив значний вплив на те, як формуються і поширюються думки серед великих аудиторій.

Важливим аспектом масової свідомості є динамічність, з якою вона може швидко реагувати на політичні, економічні

та соціальні зміни. ЗМІ, соціальні мережі та інші форми обміну інформацією відіграють важливу роль у формуванні масової свідомості, створюючи певні образи та наративи, які впливають на сприйняття подій та явищ у суспільстві. Масова свідомість також тісно пов'язана з інформаційним суверенітетом країни. Це пов'язано з тим, що здатність країни формувати свої власні ідеї, переконання та наративи без втручання ззовні є важливим чинником забезпечення національної безпеки та стабільності. Розуміючи, як інформаційний простір впливає на суспільні настрої, держави можуть ефективніше захищати своє інформаційне середовище від зовнішніх загроз і маніпуляцій [6, с. 63].

Основними елементами масової свідомості є установки, переконання, цінності та норми. Установки відображають індивідуальне або колективне сприйняття будь-якого явища, події або ситуації і можуть бути результатом особистого досвіду або впливу соціальних і культурних чинників. Ставлення може змінюватися залежно від інформаційного середовища, в якому живе людина або соціальна група. Вони часто формуються засобами масової інформації, освітніми установами та соціальними мережами.

Переконання – це глибші та стійкіші переконання й установки, які люди приймають за істину і діють або ухвалюють рішення на їхній основі. Переконання можуть мати ідеологічне або релігійне підґрунтя і часто є результатом тривалого процесу соціалізації. Переконання зазвичай менш мінливі, ніж установки, і чинять більший вплив на суспільну свідомість, оскільки формують загальноприйняті в суспільстві уявлення про те, що є правильним або неправильним.

Цінності – це емоційні та глибоко вкорінені уявлення про те, що є важливим, бажаним і морально прийнятним для окремої людини або суспільства загалом. Цінності визначають життєві пріоритети і допомагають людям ухвалювати рішення, ґрунтовані на моральних, культурних і соціальних принципах. Цінності формуються під впливом традицій, виховання і соціальних норм і часто є підґрунтям для судження про правильність чи неправильність тих чи інших дій або явищ [7, с. 163].

Норми – це соціальні правила або стандарти поведінки, які вважаються прийнятними в даному суспільстві. Вони регулюють взаємодію людей, визначаючи, що є і що не є прийнятним у різних соціальних контекстах. Норми можуть бути формальними (правовими) або неформальними (етичними та моральними), але всі вони відіграють певну роль у підтриманні соціальної стабільності та порядку. Норми часто забезпечують гармонійну взаємодію в суспільстві, але можуть змінюватися у відповідь на культурні або політичні зміни.

Інформаційний суверенітет можна визначити як здатність держави контролювати інформаційний простір на своїй території та забезпечувати автономію у виробництві, поширенні та використанні інформації. Він передбачає створення ефективної системи управління інформаційними потоками, яка не тільки захищає від зовнішніх інформаційних впливів, а й задовольняє інтереси держави, забезпечує збереження національної ідентичності. Інформаційний суверенітет стає важливим стратегічним ресурсом у сучасному світі, а інформація – не тільки головним інструментом національного розвитку, а й захисту держави в умовах глобалізації та інформаційних війн.

Важливими аспектами захисту інформаційного простору країни є не тільки захист від зовнішніх і внутрішніх загроз, таких як кібертероризм, дезінформація та маніпулювання гро-

мадською думкою, а й створення національної інформаційної системи, здатної контролювати та регулювати інформаційні потоки. Важливим аспектом є формування правової бази, що регулює інформаційні відносини та гарантує відповідальність за порушення інформаційної безпеки. Крім того, необхідно створити механізми, що забезпечують інформаційну незалежність, зокрема захист від іноземного впливу через ЗМІ та цифрові платформи [3, с. 24].

Це пов'язано з тим, що інформаційний суверенітет тісно пов'язаний із національною безпекою, а контроль над інформаційними потоками є ключовим фактором, який впливає на здатність держави реагувати на внутрішні та зовнішні виклики. Громадська думка, сформована в інформаційному просторі держави, визначає політичну стабільність, соціальну згуртованість і довіру до державних інститутів. Захист інформаційного суверенітету – необхідна умова забезпечення національних інтересів перед обличчям глобальних інформаційних загроз, таких як кібератаки, економічні санкції, боротьба з історичними фальсифікаціями та маніпуляціями у ЗМІ.

Механізми, що формують свідомість мас, ґрунтуються на впливі різних чинників, серед яких важливу роль відіграють державна інформаційна політика, освіта, культурні інституції та сучасні технології. Державна інформаційна політика є основним засобом створення інформаційного простору, що визначає національні пріоритети та цінності. За допомогою управління медіаресурсами, інформаційних кампаній та законодавчих заходів держава здатна формувати та підтримувати певний образ реальності для своїх громадян. Важливо, що така політика спрямована не тільки на забезпечення стабільності та безпеки, а й на виховання критичного мислення в населення [5, с. 20].

Важливу місце у формуванні масової свідомості займають освітні та культурні інститути. Послання освітніх і культурних практик сприяє розвитку здатності аналізувати інформацію, розпізнавати її достовірність і глибше розуміти суспільні процеси. Школи, університети, музеї та культурні центри створюють підґрунтя для критичного осмислення подій і явищ, що, своєю чергою, сприяє формуванню більш збалансованої та осмисленої суспільної свідомості. Вони також слугують засобом передання знань, цінностей і традицій, важливих для підтримання національної ідентичності та моральних орієнтирів.

Використання соціальних мереж і нових технологій суттєво змінило механізми формування суспільної свідомості. Сучасні платформи дають змогу швидко поширювати інформацію, залучати велику кількість користувачів і створювати нові форми взаємодії. Однак вони також створюють умови для поширення фальшивих новин і маніпулювання ними. Водночас соціальні медіа стали платформами для організації громадських рухів і політичних кампаній, що свідчить про їхню важливість для формування громадської думки та впливу на політичний процес.

Протидія дезінформації та маніпулюванню інформацією є невід'ємною частиною механізмів формування суспільної свідомості. Це вимагає проактивного підходу до забезпечення інформаційної безпеки на рівні держави, ЗМІ та суспільства загалом. Важливими кроками у протидії інформаційним загрозам є розвиток освітніх програм, спрямованих на підвищення медіаграмотності, а також розробка ефективних механізмів моніторингу та виявлення фейкових новин. Ще один важливий

аспект – розвиток критичного мислення у громадян, що дасть їм змогу більш ефективно використовувати інформаційний простір та уникати маніпулювання інформацією.

В умовах глобалізації світові інформаційні потоки стають дедалі більш інтегрованими, що має як позитивний, так і негативний вплив на національні інформаційні простори в різних країнах. Вплив зовнішніх інформаційних потоків може послабити національну ідентичність і послабити державний контроль над інформаційним середовищем. Інформація, що надходить з інших країн, може містити маніпулятивні елементи, сприяти поширенню фальшивих новин і чинити ідеологічний вплив. Ці зовнішні потоки можуть порушити баланс між національними інтересами та зовнішнім впливом і загрожувати внутрішній стабільності [4, с. 29].

Однією з головних загроз глобалізації є ризик інформаційної війни, який стає дедалі актуальнішим в умовах технологічної революції та швидкого поширення інформації через інтернет і соціальні мережі. Інформаційна війна включає в себе не тільки дезінформацію та пропаганду, а й кібератаки, маніпулювання громадською думкою та вплив на політичні процеси в інших країнах. Сучасні технології дають змогу проводити атаки на інформаційні системи, які можуть серйозно вплинути на економічну та політичну безпеку держав. Ризик такої війни полягає в тому, що вона дестабілізує держави, спотворює інформаційний простір усередині держав і створює умови для соціальних і політичних конфліктів.

Способи захисту національної ідентичності в умовах глобальної комунікації включають у себе проведення ефективної національної інформаційної політики, розвиток національних ЗМІ та інформаційних технологій, а також активну роль у міжнародних інформаційних процесах. Важливим аспектом є розвиток критичного мислення та інформаційної грамотності громадян, що допоможе їм зрозуміти вплив зовнішніх інформаційних потоків і захистити національну ідентичність. Крім того, необхідно підтримувати культурні та освітні ініціативи, спрямовані на захист традиційних цінностей і національної ідентичності. У цьому контексті також важливими є механізми міжнародного співробітництва, які можуть створити спільний інформаційний простір для боротьби з глобальними загрозами, такими як дезінформація та кібербезпека.

Досвід інших країн у зміцненні інформаційного суверенітету демонструє ефективні стратегії, спрямовані на захист національних інтересів і створення стабільного інформаційного простору. Одним із прикладів є Китай, який активно контролює власний інформаційний простір за допомогою системи фільтрації, відомої як Великий файєрвол. Ця система дає змогу Китаю блокувати доступ до іноземних сайтів, які не відповідають національним стандартам або політичним інтересам, одночасно підтримуючи розвиток власної медіаінфраструктури. Китай створив потужний національний медіаресурс, який активно просуває національну ідеологію, надає громадянам доступ до перевіреної інформації та контролює потік новин.

Інший приклад – Ізраїль. Ізраїль активно захищає власний інформаційний простір шляхом розвитку високотехнологічних засобів захисту від кіберзагроз і боротьби з дезінформацією. В Ізраїлі є спеціальний департамент, який відповідає за кібербезпеку та захист інформаційних систем від зовнішніх загроз. Зокрема, Ізраїль активно використовує новітні технології, як-от

штучний інтелект і блокчейн, щоб забезпечити безпеку інформації та зробити свій інформаційний простір стійкішим до атак і маніпуляцій.

Індія – ще один приклад країни, яка ефективно зміцнює свій інформаційний суверенітет, реалізуючи стратегічні кроки в галузі кібербезпеки та розвиваючи власну цифрову платформу. Зокрема, вона розробила програми із забезпечення кібербезпеки на національному рівні, включно зі створенням Національної комісії з кібербезпеки та розвитком цифрової інфраструктури, здатної контролювати потік інформації. Крім того, Індія активно підтримує власні медіаплатформи і пропагує національні цінності та культурні традиції [2, с. 202].

Технології захисту інформаційного простору використовуються і в Сінгапурі, де активно впроваджуються інноваційні технології для захисту від кіберзагроз. Влада Сінгапуру інвестує в розробку інструментів штучного інтелекту для виявлення фальшивих новин і дезінформації, а також активно співпрацює з іншими країнами задля встановлення міжнародних стандартів у сфері інформаційної безпеки.

Аналіз ефективних моделей формування суспільної свідомості показує, що одним із ключових елементів є реалізація освітніх програм, спрямованих на те, щоб громадяни знали про дезінформацію та маніпулювання інформацією. Багато європейських і північноамериканських країн активно розвивають програми медіаграмотності, що сприяють розвитку критичного мислення у своїх громадян. Системи освіти, спрямовані на підвищення рівня інформаційної грамотності, не тільки допомагають громадянам захистити себе від інформаційних маніпуляцій, а й зміцнюють національні цінності в умовах глобалізації.

З огляду на сучасні виклики в інформаційній сфері, для України важливо розробити національну стратегію інформаційної безпеки, яка б охоплювала всі аспекти захисту національних інтересів в умовах глобалізації та інформаційної війни. Така стратегія має включати в себе розробку чіткої політики протидії дезінформації, зокрема, шляхом моніторингу та регулювання інформаційних потоків, а також розбудову інфраструктури для протидії кіберзагрозам. Ефективна реалізація цієї стратегії потребує участі державних органів, професійних організацій, які мають координувати свої дії щодо забезпечення інформаційної безпеки на всіх рівнях [1, с. 197].

Для зміцнення інформаційного суверенітету України також важливо заохочувати розвиток власних медіа та інформаційних ресурсів. Підтримка незалежних ЗМІ, створення національної інформаційної платформи та забезпечення розвитку цифрових технологій у медіапросторі допоможуть Україні зберегти свою інформаційну автономію. Накопичення ресурсів для розвитку сучасних технологій у сфері медіа та комунікацій дасть змогу Україні не тільки зберегти контроль над інформаційними потоками, а й ефективно протистояти зовнішньому впливу.

Формування сильної національної ідентичності через освіту та культуру має стати основою для створення здорового інформаційного простору. Освіта має включати програми медіаграмотності, що дають змогу громадянам розпізнавати інформаційні маніпуляції та дезінформацію, а також виховувати патріотичне ставлення до національних цінностей. Заклади культури мають активно просувати національні ідеали, підтримуючи українську мову, традиції та мистецтво. У такий спосіб формується сильна ідентичність, захищена від спроб маніпулювання та зовнішнього впливу.

Висновки. В умовах глобалізації та постійних інформаційних викликів саме від суспільної свідомості залежить, наскільки громадяни обізнані про інформаційні потоки та як вони можуть протистояти маніпуляціям і дезінформації. Формування стійкої суспільної свідомості через освіту, культуру та ефективну інформаційну політику дасть змогу зміцнити інформаційну незалежність і захистити національні інтереси перед обличчям зовнішніх і внутрішніх загроз.

Для ефективного розв'язання питань інформаційної безпеки необхідно застосовувати комплексний підхід, що включає не лише технічні та правові аспекти, а й культурні, соціальні та освітні чинники. Це і розробка стратегій захисту інформаційного простору, і сприяння розвитку національних ЗМІ та інфраструктури кібербезпеки, і реалізація програм з навчання суспільства критичного ставлення до інформаційного впливу. Тільки так можна забезпечити стійкість інформаційного середовища і захистити країну від зовнішніх інформаційних атак.

Перспективи розвитку національної інформаційної політики мають ґрунтуватися на зміцненні інформаційного суверенітету, зокрема на підтримці вітчизняних ЗМІ, технологічних інновацій та розвитку критичної медіаграмотності населення. Іншим важливим напрямом є підтримка культурної самобутності країни, яка сприяє зміцненню соціальної згуртованості та національної ідентичності. Розроблення ефективної інформаційної стратегії в Україні дасть змогу не тільки протистояти загрозам з боку інших країн, а й забезпечити стабільність і розвиток в інформаційному середовищі, що швидко змінюється.

Література:

- Виздрик В., Мельник О. Інформаційна безпека в Україні. *Grail of Science*. 2023. № 24. С. 196–202.
- Гаврильців М. Т. Інформаційна безпека держави в системі національної безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 200–203.
- Залевська І.І., Удренас Г.І. Інформаційна безпека в Україні в умовах російської військової агресії. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1. С. 20–26.
- Льницька У. Інформаційна безпека України: сучасні виклики, загрози та механізми протидії негативним інформаційно-психологічним впливам. *Політичні науки*. 2019. № 1. Вип. 2. С. 27–32.
- Ніщименко О.А. Інформаційна безпека України на сучасному етапі розвитку держави і суспільства. *Наше право*. 2018. № 1. С. 17–23.
- Панченко О. Інформаційна безпека держави як елемент соціокультури. *Аспекти публічного управління*. 2020. № 1. С. 58–67.
- Уханова Н.С. Правова культура молоді в Україні. *Інформація і право*. 2019. № 2. С. 156–166.

Shevchuk M. Formation of mass public consciousness as an element of a country's information sovereignty

Summary. This article is dedicated to examining the role of mass public consciousness as a tool for strengthening national security and protecting the country's information space. The paper defines the concept of mass public consciousness, its key components, and the mechanisms through which mass media, social networks, and digital technologies influence its formation. Particular attention is paid to the relationship between the information sovereignty of the state and the ability of society to resist disinformation, information manipulation, and other external information threats. The article discusses key aspects of information policy aimed at developing the country's information resources, fostering critical thinking in society, and forming a strong national identity. The paper also analyzes the experience of other countries in strengthening information sovereignty and countering information wars, providing recommendations for adapting these practices to the Ukrainian context. Finally, the authors emphasize the importance of a comprehensive approach to shaping public consciousness. This approach includes measures of national information policy, media education development, support for national culture, and countering external threats. The implementation of such measures will strengthen Ukraine's information sovereignty and preserve its independence in the global information space.

Building a strong national identity through education and culture should be the basis for creating a healthy information space. Education should include media literacy programmes that enable citizens to recognize information manipulation and disinformation, and foster a patriotic attitude towards national values. Cultural institutions should actively promote national ideals by supporting the Ukrainian language, traditions and art. In this way, a strong identity is formed, protected from attempts at manipulation and external influence.

Key words: mass public consciousness, information sovereignty, information law, disinformation, information security, national identity.